

Máchův odkaz

Úvod

Když se řekne: „*Byl pozdní večer, první máj...*“ kdo by si nevzpomněl na první slova z básně Máj. Báseň tak důvěrně známá, jejímž autorem je slovučný Karel Hynek Mácha. Z jeho díla umí snad každý žáček základní školy kus odrecitovat. Každý v něm vidí symbol lásky, romantiky a jara. Při zběžném pohledu by se zdálo, jak je jeho dílo protkáno láskou, ale... už při hlubší analýze Máje zjistíme, že to tak není a co takhle zkoumat další Máchovo dílo a jeho život? Byl skutečně tolik romanticky založený, jak by se z jeho Máje mohlo zdát?

Tajemství K. H. Máchy

Dnes už víme, že Mácha nebyl jen obyčejným snilkem, nýbrž člověkem zahaleným velkým tajemstvím. Jaký vlastně byl? Postupem času byl zkoumán mnohými literáty, historiky a interprety, kteří se snažili, co nejvíce odhalit z jeho života. Málokomu byla věnována taková pozornost a takové množství knih jako právě Máchovi, jedinému výraznému českému romantikovi. S počtem vydaných knih s máchovskou tematikou se dá srovnat jen množství literatury věnované pravosti či nepravosti Rukopisů. I jeho knihy se hojně vydávají - především Máj, který byl vydán již více než dvěstěkrát. Rouška jeho tajemství byla poodhalena, ale jen částečně. Mácha byl rozporuplný člověk a těžko se někomu podaří přidech tajemna z jeho osobnosti i života shodit úplně. Vždyť ani nevíme, jak Mácha skutečně vypadal. Z jeho života se nedochoval žádný obraz a jeho přibližnou podobu nám podal až světoznámý antropolog profesor Vlček titěrnou rekonstrukcí jeho lebky s použitím nejmodernější techniky. Jak tedy přiblížit Máchu? Jak se na něj pohlíží dnes? Máchův přístup k životu je více než zajímavý. Byl společenským vyděděncem, který jde proti všem a stojí tvář v tvář nicotě světa, kterou si plně uvědomuje. Jeho poezie je palčivá a naléhavá.

Jak pohlížíme na Máchu?

V každé době se kritici na Máj a celkové dílo Máchy dívají jinak. Máj byl nesčetněkrát zkreslován, což je podle mého názoru typické pro velká díla. Za svého života byl Mácha odsuzován. Všichni se věnovali problematice vlastenectví a neuznávali tak jeho tvorbu. Mnozí o Máji říkali, že jde o pouhý „odvar poezie Byronovy“. U jiných vzbudil zděšení. Máj se v české poezii stal něčím novým. Myslím si, že každý nový umělecký směr zřejmě musí prodělat obtížnou cestu, než ho lidé přijmou. Máchova sláva nadešla dlouho po jeho smrti. Roku 1858 byl vydán almanach Máj. Datum prvního vydání Máje se často považuje za datum vzniku novodobé české poezie.

Nezvalův pohled na Máchu

„Na napjatém laně mezi oidipovským a kastracním komplexem se procházejí v Máchově poezii fantomy všech sexuálních perversí a uskutečněny v symbolech, sehrávají jedinečnou tragédii.“¹ Mácha čerpal inspiraci pro svou poezii s naprostou svobodou, bez ohledu na přijatelnost či nepřijatelnost svého nevědomí. Nezval se proto snažil Máchu i jeho dílo psychoanalyticky rozebrat. Odhaloval v jeho tvorbě paranoicko-kritickou metodu a halucinační způsob, jakým se díval na skutečnost. V některých pasážích jeho děl pak spatřuje jasnou kastracní hrůzu. Nezvalův psychoanalytický výklad Máchy je však iluzivní, scestný a příliš přeceňuje podvědomou složku. Navíc problematické argumenty mísí s vlastní fantazií a nerozeznává rozdíly mezi emocí a podvědomím. Dalo by se říct, že celý jeho pokus o psychoanalytický výklad je jen parodií na dílo Sigmunda Freuda. Navíc si téměř nevšimá Máchova erotického deníku, který hraje velký význam pro utvoření si celkového obrazu o Máchovi. Nezval vidí Máj kromě toho, že je příliš pansexualizován (břeh objímá jezero, dvory se přibližují k bližšímu a bližšímu obětí) jako výraz incestních tendencí, a to i v závěrečné scéně poprav. A jako by to nestačilo uvádí i ukázky, kdy se Mácha silně blíží k nekrofilii („*Jako jinoch po milence touží, zemřelá kdy dřímá věčný sen...*“, „*To víno chutná jako krev...*“). Napadl i hudebnost Máchových veršů, které pro něj nejsou nic víc než výsledkem spontánního vývoje zvukové stránky slova. Nezval redigoval literární sborník k stému výročí narození Máchy, kde shromažďuje proklamativní příspěvky až provokativního rázu. Do sborníku přispěli: K. Biebl, B. Brouk, E. F. Burian, A. Hoffmeister, Z. Kalandra, V. Makovský, J. Mukařovský, V. Nezval, L. Novomeský, J. Štýrský, K. Teige a Toyen.

Jan Mukařovský - eufonie

Jan Mukařovský se zajímal o eufonickou stránku Máchovy básnické tvorby, především Máje. V eufonické organizaci Máje není celek výsledkem vědomé konstrukce, i když později jistě v jednotlivých částech posiluje eufonickou organizaci vědomými opravami. Při studiu problematiky lexikálních asociací se tyto sdružují v mysli mluvících individuí podle různých vzájemných vztahů, mimo jiné také podle zvukových podobností, které se stávají zároveň i činitelem významovým. Odhalují se tak skryté významy i protiklady. Při analýze I. zpěvu zjistíme, že celých 25 veršů je zabarveno slovem „láska“. Toto slovo se zde mnohokrát opakuje nejen samo o sobě, ale také v jiných výrazech.

1 Nezval, V., 1995, s. 13

Příklad souvislosti zvukové stránky s významovou souvislostí podávají verše:

„Tam při jezeru vížka ční

Nad stromů noc, její bílý stín

Hlubokoť stopen v jezera klín“

Zde se prolíná dvojí eufonická konstanta: z jedné strany "í" (vížka ční – bílý stín – klín), z druhé "o", "u" (stromů noc – hlubokoť stopen). Kromě zvukového protikladu tu nacházíme protiklad významový (bílá věž – tmavé stromy). Podle Mukařovského Máchova velikost spočívá v „*opojné moci jazyka a jeho schopnosti jítřit naši imaginaci.*“ Máchovo dílo se stává nadčasovým, protože má kolem významového jádra spoustu konotací.

Mácha a jeho vlastenectví

Jak už jsem podotkla Máchovi bylo vyčítáno, že je málo vlastenecký a že svou tvorbou nepřispívá k podpoření národního vědomí. Když se ale na jeho dílo zadíváme pozorněji, musí nám být jasné, že tato výtky není zcela na místě. Mácha se nechtěl prezentovat exotickými formami lyriky. A když ho porovnáme s jinými, kteří byli považováni za skutečné umělce své doby, například Kollár a Čelakovský, tak zjistíme, že spíše oni vycházeli z představ, které neměly své kořeny v Čechách. Mácha svá díla zasazuje do české krajiny, ať už kokořínské, oblasti Bezdězu či líčení vyšehradské skály. Celkově ve svých básních obohatil naši představu o Čechách a pozvedl ty složky, které do té doby byly opomíjené. Jasná je barvitost, s jakou zaznamenával přírodu. Měl jiný pohled na českou krajinu než ostatní, kteří ji líčili bezbarvým klasicistním stylem. Jinak ji chápal. Díval se na ni totiž jakýmsi vnitřním zrakem, ale pořád to byla ta česká krajina, která mu rozhodně nebyla cizí. Vždyť ji téměř celou pěšky procestoval. Ale Mácha právě tím přinesl do literatury něco nového. V jeho době nebyl romantismu nikdo nakloněn. Často se stávalo, že méně nadaný básník ve srovnání s Máchou byl uznávanější díky tomu, že se věnuje problematice vlastenectví. J. E. Sojka ve svém spise „Naši mužové“ píše na obhajobu Máchy: „*Ohlasem písní českých i ruských neobohatila se česká poezie ani o nové formy, ani o nové myšlenky. Pouhé následování prstonárodního básnictví nemůže býti vrcholem poezie.*“²

Mácha totiž byl ve svých dílech příliš zaměstnán sám sebou, krásou svých snů. Byl do své poezie zabrán a nepřemýšlel nad tím, jak jeho dílo pojmu čtenáři. Pomýšlel jen na sebe, což byl onen kámen úrazu, protože do té doby byla česká poezie věcí veřejnou. Tím se také dá vysvětlit,

2 Sojka, J. E., 1953, s. 235.

proč ve své době musel nutně zůstat nepochopen a bez odezvy. On si ji ani nežádal, byl přece sám se sebou spokojený. Považoval sám sebe za jediného svého druhu. Nikdo ho nemohl pochopit, jen on nejlépe viděl nicotu světa. Jen on a nikdo jiný! Je jasné, že neměl příliš přátel. Lidé ho neměli rádi a on potom netoužil. Jeho romantická samota mu vyhovovala.

Máchův tajný deník

Všechno, co bylo možno dozvědět se o Máchovi, literární historici vědí. Vše se v mnoha knihách rozebralo, a přesto nad Máchovým životem visí stále spousta otazníků. Zůstává stále stejně záhadný a stále stejně přitažlivý. Když se podíváme do minulosti, naposledy se zvedla obrovská vlna zájmu o Máchu s rozluštěním jeho tajného šifrovaného deníku Jakubem Arbesem. Deník je rozluštěn, ale až příliš se kolem něj mlží. Literární historici na jedné straně tvrdí, že nejde o nic důležitého. Na druhé straně však mnozí volali po tom, aby deník nebyl uveřejněn, protože by to Máchu pošpinilo. I samotný Arbes se vyslovil proti zveřejnění. Dalším příkladem ochraňování tajemství deníku – erotického deníku, byl Karel Jánský. Ten se o deníku vyjádřil jako o něčem, o co se zajímá jen hrstka jeho milovníků. Zájem o deník rostl. Jak asi vypadal život a především ten sexuální, našeho největšího pěvce lásky? Erotika je podstatnou součástí Máchovy dramatické existence, hraničí téměř s posedlostí. Jeho sadomasochistické choutky, podmaňování si své milenky Lori Šomkové a jeho věčná praktičnost, zákazy a příkazy. Je to vůbec stejný člověk, který opěvuje lásku? Erotika je Máchovým citlivým místem neklidu, tady můžeme hledat důvod jeho smyslové náruživosti. Jeho sexuální náruživost je vyvolána také mimoerotickou podrážděností. Erotiku ve svém deníku podává jako holý fakt, bez příkras, bez obalu. Mluví rovnou k věci. Nutil Lori k sexuálnímu styku, byl despotický. Lori se mu musela zcela podřizovat, kdykoliv se Máchovi zamlulo.

Mácha nesl žádný odpor ani odklad. Natahuje Lori na skřípec a je mu jedno, že jeho milenka kolikrát cítí jen bolest. Mácha Lori obdivuje i ponižuje. Zajímavé na jeho vztahu k Lori je také fakt, že tento „velký romantik“ žádnou ze svých básní nevěnoval své milence. Pokud jde o jeho literární život, jakoby ani neexistovala. Toho si povšiml již F. V. Krejčí. Dalo by se ale říci, že v jeho poezii sice není Lori přímo, ale jakoby tam byla svou ženskou podstatou. Pražák spolu s některými dalšími historiky vidí Máchu jako fetišistu, který se vzrušoval ještě grafickým záznamem a zápisem si prodlužoval slast. Jeho pohnutky nejsou pornografické ale psychologické, respektive psychopatologické. Je zřejmé, že Mácha trpěl patologickou intelektuální depresí. Máchův strohý deník je pravý opak jeho vykreslené básnické tvorby. A byl to právě Mácha, který tvrdil, že se poezie musí pohybovat v kontrastech a je nutné uznat, že Máj – povinná školní četba na jedné straně a erotický deník – vzácná bibliografie na druhé straně, jsou v dosti velkém protikladu.

Z tohoto hlediska dochází k posunu významu jeho deníku, který již není brán jako záležitost Máchova intimního života, ale jako součást jeho tvorby. Většina romantiků - literátů si psala deník, ale zřejmě pomýšleli i na situaci, že by byl později deník odhalen. Podle toho také upravovali své záznamy. Máchův deník však nebyl určen široké veřejnosti. Nebyl určen pro nikoho. Svě soukromí úzkostlivě tajil i před svými nejbližšími, těžko by ho tedy odhalil čtenářům. Jak už jsem dříve podotkla, Mácha se považoval za jediného svého druhu, kterého nikdo nemůže pochopit. Ve svém deníku si ale kupodivu na svůj osud vyvržence nestěžoval, jak by se dalo předpokládat. Jeho deník je strohý, nevymýšlí si. Nenechává se unášet sny a nezasunuje do něj své pocity. Už ve 30. letech 20. století R. Jakobson upozornil na to, že bychom měli konečně přijmout fakt, že Mácha není jen autorem Máje a jiných lyrických básní, ale také autorem erotického deníku. Jakobson napsal: „*Ve svém deníku Máchova s klidnou epičností líčí své fyziologické úkony – erotické i anální. Únavnou šifrou zaznamenává s neúprosnou přesností účetního, jak a kolikrát ukojil touhu při schůzkách s Lori.*“³

Další vývoj názorů na Máchu

Přichází období poválečné a socialistické a Mácha je opět přizpůsoben a podán tak, jak potřebuje nová ideologie. Máchovo dílo opět ustrne na čítankovém čtení a téměř nikdo se nezajímá o jeho život a tvorbu ze širší perspektivy. K oživení a dalšímu vývoji dojde až v 60. letech 20. století. Konečně nadešel rok 1976 a s ním zveřejnění Máchova deníku se všemi pasážemi. Jsme zase k Máchovu nitru o krok blíže. Událost, na kterou jeho příznivci i odpůrci čekali. Událost, která musela přijít. Z českého básníka se stal během 19. století národní básník, z národního básníka se ve 20. století stává nadnárodní básník a konečně internacionální revolucionář.

Závěr

Předtím než jsem se podrobně začala zabývat Máchou a jeho dílem, jsem se mylně domnívala, že projít jeho život a zachytit všechna fakta, nemůže být nic složitého. Vždyť umřel mladý - v 26 letech - v den, na který plánoval s Lori svatbu. Navíc nevytvořil obsáhlý korpus. Po hlubším studiu literatury a jeho díla jsem ovšem změnila názor. Mácha byl skutečný literární titán s mimořádně zajímavým a pohnutým životním příběhem.

³ Kroutvor, 2003, s. 65

Literatura

- Nezval, V. Ani labuť, ani Lúna. 1. vyd. Praha: Concordia, 1995. 83 s. ISBN 80-901389-8-5.
- Arbes, J. Karel Hynek Mácha. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1941. 483 s.
- Kroutvor, J. Můj Mácha. 1. vyd. Praha: Klokočí, 2003. 92 s. ISBN80-86361-13-6.
- Patočka, J. Dvě máchovské studie. 3. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. 95 s. ISBN 978-80-7298-274-5.
- Vašák, P. Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2007, 141 s. ISBN 978-80-7304-083-3.
- Křivánek, V. Karel Hynek Mácha. 1. vyd. Praha: Horizont, 1986. 140 s.

www.primareferat.cz